

Олена Кропивко

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ КИЇВСЬКОГО СТУДЕНТСТВА У 1960–1970-х рр.: СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ АСПЕКТИ

У статті розглядаються соціально-побутові аспекти повсякденного життя студентів та особливості розвитку вишів м. Києва в період 60–70-х років ХХ ст. Аналізується законодавча і нормативна база розвитку соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів. Значну увагу приділено питанням розвитку складових соціальної інфраструктури: забезпеченості навчальних фондів, поліпшенню житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів.

Ключові слова: вищі навчальні заклади м. Києва, постанови Рад Міністрів СРСР та УРСР, житлова проблема, гуртожитки, їдальні, поліклініки.

У 60–70-х роках ХХ ст. підготовка фахівців для промисловості і сільського господарства стала одним із пріоритетів, що визначалися законами СРСР і УРСР, постановами і розпорядженнями Рад Міністрів СРСР і УРСР, наказами МВССО, Міністерства сільського господарства. У нормативних документах, які обумовлюють розвиток і діяльність вищих і середніх закладів освіти, виділяються положення, спрямовані на розвиток соціально-побутової інфраструктури. На першому місці стояла проблема забезпеченості житлом, яка не була вирішена до початку 1970-х рр., а також іншими об'єктами соціально-побутового призначення. Як столиця Української РСР Київ у післявоєнний період відновив свій статус науково-освітнього центру, проте це тільки підкреслювало гостроту проблеми. Потреби студентської молоді як спеціфічної групи суспільства вирішувалися недостатньо оперативно, їх вирішення гальмувалося через складну систему підпорядкування вишів союзним міністерствам та відомствам, недостатність фінансування.

Уже з 1970-х рр. процеси в освітній сфері УРСР стали предметом наукових досліджень вітчизняних науковців, які приділяли увагу насамперед аспектам формування кадрового потенціалу та ролі освіти у забезпеченні виконання тих завдань, які ставилися урядовими і партійними структурами СРСР і УРСР, фактично не застосовуючи аксіологічний підхід. Переважна більшість цих досліджень відзначається комплексним характером, розвиток соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів розглядається в загальному контексті. Окремі аспекти розвитку соціально-побутових умов населення та інфраструктури в період другої половини ХХ ст. досліджуються в монографіях Барана В.К., Даниленка В.М. [1], Ковпака Л.В. [5], статтях Пижикова А.В. [7], Куцаєвої Т.О. [6], дисертаційних

роботах Васильчук Т.В. [3], Брехунець Н.С. [2], Сергійчук О.М. [8].

Виявити характерні тенденції в розвитку освіти в УРСР у післявоєнний період можна на підставі архівних і статистичних матеріалів. Значну джерельну базу в дослідженнях аспектів розвитку соціальної інфраструктури закладів освіти складають законодавчі та нормативні акти (постанови, розпорядження) урядових органів влади СРСР та УРСР. Серед них виділяються постанови Ради Міністрів СРСР від 30 травня 1958 р. «Об изменении порядка планирования капитальных вложений на жилищное, коммунальное, культурно-бытовое строительство и на развитие строительной индустрии», ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР № 223 від 7 квітня 1967 р. «Про заходи по дальшому розвитку і поліпшенню громадського харчування в Українській РСР» та «Про додаткові заходи по поліпшенню житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів в Українській РСР» № 312 від 17 червня 1970 р., накази Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР щодо поліпшення роботи бібліотек вищих і середніх спеціальних навчальних закладів (№ 252 від 27 жовтня 1959 р., № 164 від 17 квітня 1962 р.).

На базі аналізу фактологічного матеріалу та архівних даних ми мали змогу визначити тенденції розвитку повсякденного життя студентської молоді м. Києва, зокрема стан соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів у період 60–70-х років ХХ ст., дослідити роль державних органів влади в питанні поліпшення ситуації із будівництвом об'єктів соціальної інфраструктури.

Отже, освітня галузь Української РСР 1960–1970-х років відобразила нові тенденції державної політики, зумовлені пошуками оптимізації державного управління навчальними закладами.

У 1953 р. в Україні нараховувалося 144 вищі навчальні заклади освіти, найбільшими серед яких були Київський політехнічний інститут (6598 студентів), Київський університет (5942 осіб), Київський медичний університет (понад 3 тис. осіб) [8, 4].

Прийняття партійно-державним керівництвом СРСР низки законів та постанов у сфері освіти, зокрема Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.), що дублювався ЦК КПУ і Радою Міністрів УРСР у Законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.), стимулювало розвиток закладів освіти всіх рівнів — від загальноосвітньої школи до вищих начальних закладів. Одним із наслідків реалізації завдань, визначених положеннями Закону, стало значне збільшення кількості студентів. Так, у 1958/59 н.р. у вишах УРСР на 1–6 курсах навчалось 208 382 особи, в тому числі в одному з київських вишів — Українській сільськогосподарській академії (УСГА) — 4107 осіб [9, 161–169].

Водночас однією з тенденцій початку 60-х років ХХ ст. стало скорочення кількості ВНЗ, зокрема шляхом їх об'єднання. У Києві в 1960/61 н.р. нараховувалося 18 ВНЗ, у 1965/66 н.р. їх кількість скоротилась до 17. Скорочення кількості ВНЗ відбувалось одночасно із збільшенням контингенту студентів. Загальна кількість студентів у Києві в 1960/61 н.р. становила 72 046 осіб, через п'ять років вона збільшилася майже на 50 % (117 379 осіб) [7, 104].

Збільшення кількості студентів виявило низку проблем, які потребували нагального вирішення. Першою з них стала недостатність аудиторного фонду і навчально-лабораторних приміщень у ВНЗ. Загалом норма забезпеченості навчальною площею становила 12 кв. м на 1 студента, проте на початок 1961/62 н.р. жоден виш УРСР не мав навчальної площі, яка відповідає б визначеній нормі. Це призвело до запровадження двота тризмінного навчання. Так, у Київському університеті студенти двох факультетів — фізичного та географічного — навчалися у дві зміни; у Київському агрометеорологічному і Київському технологічному інститутах — навіть у три. Серед вишів, які терміново потребували збільшення навчальної площі, був Київський політехнічний інститут, Київський інститут народного господарства, Український поліграфічний інститут, Київський технологічний інститут легкої промисловості, Київський фінансово-економічний інститут [7, 102]. В Українській сільськогосподарській академії також існувала вкрай напружена ситуація із аудиторним фондом — на одного студента припадало 5,3 кв. м площі при нормі 12 [10, 34].

Разом із проблемою недостатності аудиторного фонду ВНЗ постала житлова проблема. Студенти вищих навчальних закладів Києва так само, як і кияни, у 1950-1960-х рр. відчували гостру потребу в забезпеченості житлом, в першу чергу гуртожитками. У 1959 р. житлова площа в Київському технологічному інституті становила 1,43 кв. м на 1 студента, в Українському поліграфічному інституті — 1,77. У деяких вишах Києва іногородні студенти взагалі не були забезпечені житлом (Київський фінансово-економічний інститут). Недостатність житлового фонду призводила до того, що навчальні заклади частину свого фінансування перенаправляли на відшкодування витрат студентів на знімання так званих кутків — 30 крб на місяць, проте повністю проблему зняти не вдалося [8, 160–163].

У документах, ухвалених урядом УРСР в 1950-1960-х рр., простежуються спроби вирішити соціально-побутові проблеми студентів і учнів середніх спеціальних закладів освіти шляхом розширення самообслуговування [10, 82], залучаючи у такий спосіб додаткові можливості для поліпшення соціально-побутових умов студентів і учнів. Проте вирішення питання поліпшення побутових умов проживання студентів у гуртожитках потребувало додаткового фінансування. У 1968 р. МВССО УРСР зверталось до Ради Міністрів УРСР із проханням збільшити асигнування на покриття господарських та інших витрат по студентських гуртожитках, зазначаючи при цьому, що дані витрати погашаються за рахунок плати за проживання, що надходить від студентів у розмірі 1 крб за проживання і 50 коп. за постільну білизну, та доплати із бюджету (встановленої Мінфіном СРСР) у розмірі 2 крб 80 коп. на рік за одне місце. Незважаючи на те що гуртожитки багатьох ВНЗ використовувалися як готелі під час канікул, перевищення господарських видатків над надходженнями становило в середньому 6 крб на рік за одне місце. У 1967 р. сума витрат, які не були перекриті, становила 144 тис. крб [11, 160–163].

Проблема забезпеченості харчуванням, продовольчими і промисловими товарами також була суттєвою у повсякденному житті студентів Києва кінця 50-х — початку 60-х років ХХ ст. Спеціальною постановою № 966 «Про подання допомоги Українській академії сільськогосподарських наук» (26 серпня 1957 р.) Рада Міністрів УРСР зобов'язувала виконком міської ради депутатів трудящих у найближчий час вжити заходи щодо значного поліпшення в Голосієво торгівлі промисловими товарами і продуктами в асортименті, необхідному для студентів, а також щодо безперерйного постачання у буфети кефіру, молока в пляшках, свіжих овочів. Проте до початку 1958 р. проблема забезпеченості промисловими товарами і продовольством вирішена не

була, зокрема студенти скаржилися на відсутність вовняних і напіввовняних виробів, нерегулярність і недостатність постачання молочних продуктів, свіжих фруктів, незадовільне завезення хлібобулочних виробів [12, 184–186].

Питання поліпшення житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів неодноразово розглядалося Радою Міністрів УРСР впродовж 1960–1970-х рр., наслідком чого стало введення у 1970 р. в експлуатацію 17 нових учбових та учбово-лабораторних корпусів, 14 гуртожитків на 8365 місць, 7 їдалень на 1490 місць та 19 буфетів на 582 місця у ВНЗ УРСР. У першому півріччі 1971 р. план введення в дію потужностей і основних фондів було перевиконано: введено у дію 6 об'єктів, в тому числі 4 учбово-лабораторні корпуси і 2 гуртожитки. Значно поліпшилась ситуація із забезпеченістю іногородніх студентів і аспірантів житлом: вона склала 78 % (у 1966 р. — 67 %) [13, 42–50]. Для оснащення студентських гуртожитків були виділені меблі на суму 1,2 млн крб; також на ці потреби виділено 600 тис. крб за рахунок додаткових асигнувань. У 1970 р. при 7 ВНЗ м. Києва було відкрито комбінати побуту, філіали побутових комбінатів, додатково — майстерні по ремонту та пошиттю одягу, взуття, пункти прокату речей, хімчистки, майстерні, які розміщувалися безпосередньо у студентських гуртожитках.

У 1966–1970 рр. при вишах України було побудовано 29 їдалень на 4745 посадочних місць та 60 буфетів на 2168 місць. За рішенням колегії МВССО УРСР від 14 січня 1971 р., відбулися зміни в системі обслуговування студентів харчуванням — переглянуто розклад навчальних занять, після першої пари лекцій встановлена перерва тривалістю 30–40 хв для прийняття їжі студентами [13, 2–4].

Відбулося значне покращення в медичному обслуговуванні; в Києві, Одесі, Донецьку, Харкові, Дніпропетровську були обладнані й розпочали роботу студентські лікарні, поліклініки та їх філіали, додатково обладнані медичні та фельдшерські пункти. При окремих гуртожитках

працювали профілакторії на 25–100 місць. Аналіз стану медичного забезпечення студентів Київського університету та Української сільськогосподарської академії в 1970 р. показує, що медична допомога надавалася студентською поліклінікою 6200 студентам, які проживали по вул. Ломоносова. Поліклініка займала 21 кімнату, в яких функціонували лабораторія, кабінети для прийому лікарями з різних спеціальностей, переважно лікарями-терапевтами. Розпорядок роботи поліклініки — з 8 год ранку до 20 год вечора. У студентських гуртожитках по вул. Ломоносова (в тому числі Української сільськогосподарської академії) були відкриті профілакторії на 100–120 ліжок у кожному, в штаті яких були лікарі та середні медичні працівники; ці профілакторії були обладнані для водо- та електролікування, дієтичними їдальнями. В УСГА було відкрито лікарські здоров'я пункти із штатом лікарів відповідно до кількості студентів і викладацького складу [14, 9].

Серед питань, які до 1971 р. вирішити не вдалося, — відселення сторонніх осіб із студентських гуртожитків, незважаючи на низку постанов Ради Міністрів УРСР (№ 849 від 17 листопада 1966 р., № 312 від 17 червня 1970 р.). Перевірка виявила, що станом на 1 вересня 1971 р. у вишах МВССО УРСР понад 27 тис. кв. м було зайнято сторонніми особами і організаціями. Разом з тим понад 35 тис. іногородніх студентів не були забезпечені житлом. Найбільше житлова площа гуртожитків була зайнята не за призначенням у вишах м. Києва — 5685 кв. м [14, 76–81].

Матеріально-технічне та фінансове забезпечення інфраструктури навчальних закладів м. Києва у 60–70-х роках ХХ ст. значно відставало від тогочасних потреб. Капітальне будівництво поступово розвивалось, проте темпи були повільними і не задовольняли зростаючих вимог. Недостатньо вирішувалось питання забезпечення навчальних закладів їдальнями, студентів навчальними та житловими площами, що негативно впливало на перебіг навчального та наукового процесу.

ДЖЕРЕЛА

1. Баран В. Україна в умовах системної кризи (1953–1980) / В. Баран, В. Даниленко. — К. : Альтернативи, 1999. — 304 с.
2. Брехунець Н.С. Навчальні заклади освіти України 50–80-х років ХХ ст. Історіографія : дис. ... канд. іст. наук / Н.С. Брехунець. — Переяслав-Хмельницький, 2006. — 185 с.
3. Васильчук Т.В. Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943–1950 рр.) : автореф. ... канд. іст. наук / Т.В. Васильчук. — Запоріжжя, 2007. — 19 с.
4. Збірники постанов і розпоряджень Уряду УРСР. — К. : Держполітвидав УРСР, 1959. — № 7. — Ст. 82.
5. Ковпак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000) / Л.В. Ковпак. — К. : Інститут історії України НАНУ, 2003. — 250 с.
6. Куцаєва Т.О. Зміни пріоритетів щодо розвитку форм навчання у вузах України в період 1965–1985 рр. / Т.О. Куцаєва // Наукові записки : зб. наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. — № 59. — С. 210–221.
7. Пыжиков А.В. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.) / А.В. Пыжиков // Вопросы истории. — 2004. — № 9. — С. 95–104.
8. Сергійчук О.М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя 1953–1964 рр. : автореф. ... канд. іст. наук / О.М. Сергійчук. — К., 2002. — 18 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. Р-2. — Оп. 9. — Спр. 4614. — 207 арк.
10. ЦДАВО України. — Ф. Р-2. — Оп. 13. — Спр. 6089. — 50 арк.
11. ЦДАВО України. — Ф. Р-2. — Оп. 13. — Спр. 1243. — 125 арк.
12. ЦДАВО України. — Ф. Р-2. — Оп. 9. — Спр. 4597. — 235 арк.
13. ЦДАВО України. — Ф. Р-2. — Оп. 13. — Спр. 5541. — 50 арк.
14. ЦДАВО України. — Ф. Р-2. — Оп. 13. — Спр. 4665. — 133 арк.

REFERENCES

1. Baran V. Ukraine v umovakh systemnoi kryzy radianskogo ladu (1953–1980) / V. Baran, V. Danylenko. — K. : Alternatyvy, 1999. — 304 s.
2. Brekhunets N.S. Navchalni zaklady osvity Ukrainy 50–80-kh rokiv XX st. Istoriohraphiya : dys. ... kand. ist. nauk / N.S. Brekhunets. — Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2006. — 185 s.
3. Vasylychuk T.V. Vidnovlennia ta rozvytok systemy vyshchoi osvity v Ukraini (1943–1950 rr.) : avtoref. ... kand. ist. nauk / T.V. Vasylychuk. — Zaporizhzhia, 2007. — 19 s.
4. Zbirnyky postanov i rozporiadzhen Uriadu URSR. — K. : Derzhpolityvdav URSR, 1959. — № 7. — St. 82.
5. Kovpak L.V. Sotsialno-pobutovi umovy zhuttia naseleattia Ukrainy v drugii polovyni XX st. (1945–2000) / L.V. Kovpak. — K. : Instytut istorii NANU, 2003. — 250 s.
6. Kutsaieva T.O. Zminy priorytetiv shchodo rozvytku form navchannia u vuzakh Ukrainy v period 1965–1985 rr. / T.O. Kutsaieva // Naukovi zapysky: zb. naukovykh statey Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu im. M.P. Drahomanova. — K. : Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 2005. — № 59. — S. 210–221.
7. Pyzhykov A.V. Reformirovaniye systemy obrazovaniya v SSSR v period «ottepeli» (1953–1964 gg.) / A.V. Pyzhykov // Voprosy istorii. — 2004. — № 9. — S. 95–104.
8. Serhiichuk O.M. Vyshcha shkola Ukrainy v umovah liberalizatsii suspilnoho zhyttia 1953–1964 rr.: avtoref. ... kand. ist. nauk / O.M. Serhiichuk. — K., 2002. — 18 s.
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (dali — TsCDAVO Ukrainy). — F. R-2. — Op. 9. — Spr. 4614. — 207 ark.
10. TsDAVO Ukrainy. — F. R-2. — Op. 13. — Spr. 6089. — 50 ark.
11. TsDAVO Ukrainy. — F. R-2. — Op. 13. — Spr. 1243. — 125 ark.
12. TsDAVO Ukrainy. — F. R-2. — Op. 9. — Spr. 4597. — 235 ark.
13. TsDAVO Ukrainy. — F. R-2. — Op. 13. — Spr. 5541. — 50 ark.
14. TsDAVO Ukrainy. — F. R-2. — Op. 13. — Spr. 4665. — 133 ark.

Елена Кропивко

**ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КИЕВСКОГО СТУДЕНЧЕСТВА В 1960–1970-х гг.:
СОЦИАЛЬНО-БЫТОВЫЕ АСПЕКТЫ**

В статье рассматриваются социально-бытовые аспекты повседневной жизни студентов и особенности развития вузов Киева в 60–70-х годах XX в. Анализируется законодательная и нормативная база развития социально-бытовой инфраструктуры высших учебных заведений. Значительное внимание уделяется вопросам развития составляющих социальной инфраструктуры: обеспеченности учебных фондов, улучшению жилищно-коммунальных условий, общественного питания и медицинского обслуживания студентов.

Ключевые слова: высшие учебные заведения г. Киева, постановления Советов Министров СССР и УССР, жилищная проблема, общежития, столовые, поликлиники.

Olena Kropyvko

KYIV STUDENTS' DAILY LIFE IN 1960–1970S: SOCIAL ASPECTS

The article deals with the social aspects of Kyiv students' daily life in the period of the 60-70s of the 20th century. It is determined that a typical trend of state policy in the field of education was the search for optimization of school management. In the framework of the implemented measure aimed at realization of the set tasks, the number of universities was significantly reduced, while the number of students was increasing. The last exacerbated the problem, which had not been solved until the end of the 1950s, in particular lack of classroom funds and educational and laboratory facilities. It is emphasized that at the beginning of the 1960s none of the universities of the Ukrainian RSR had educational premises, which would correspond to a certain norm, and this led to the two- and three-shift educational schedule. At the same time there was an urgent need to provide housing primarily to the non-resident students. It is noted that to solve the housing problem, a part of Kyiv universities funding was redirected to reimbursement of students' expenses on rental of accommodation from private individuals. It is pointed out that among the actions and additional opportunities identified by the Government of the UkrSR to solve the social problems of students and pupils of secondary special educational institutions, it was to encourage the expansion of self-service and the use of the numerous educational institutions hostels as hotels during the holidays.

The legislative and regulatory framework of improving the higher educational institutions' social infrastructure is analyzed. The features of Kyiv universities development in 1960-1970s are highlighted; considerable attention is paid to the questions of the social infrastructure components development: provision with education fund, improvement of housing and communal environment, food and health care of students. It is emphasized that the solving of the housing problem in the universities was prevented by unauthorized residing in the dorms, and this problem was most acute in Kyiv. Based on statistical data and archival documents analysis it is concluded that despite significant improvements in social infrastructure of the Kyiv universities in the early 1970s, the material and technical supply failed significantly to fulfill the existing needs.

Although the capital construction was gradually developing, its rates were low, they failed to meet the growing demands, and this in its turn affected the development and activity of the educational institutions in all areas.

Key words: Kyiv higher educational institutions, URSR and Ukrainian RSR Council of Ministers' decisions and resolutions, housing problem, dormitories, canteens, clinics.